

DİLÇİLİK ENSİKLOPEDİYASI

Dilçilik Ensiklopediyası, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Dillər Universiteti, (dərs vəsaiti), I Cild, Bakı, 2006, 512 s. ; II Cild, Bakı, 2008, 526 s.

Aysun DEMİREZ GÜNERİ*

Gazi Türkiyat, Bahar 2013/12: 220-227

Terimler, araştıran ile araştırılan konu arasında kolaylıkla bağ kuran, çeşitli bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleridir. Terim (Osmanlıcada *ıstılah*) bir dilin genel kelimelerinden farklıdır. Terim kavramı Türkiye Türkçesinde, Latince 'son, sınır' anlamına gelen *terminus* kelimesine benzetilerek *derle-* fiilinin eski şekli olan *termek* fiiline *-im* eki getirilerek türetilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde *terim* kelimesi karşılığında Rusça *termin* kullanılmaktadır (Zülfikar 1991: 20).

Türk Dünyasında terimlerle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan büyük bir bölümünün kaynakçası *Terim Sözlükleri ve Çalışmaları ile İlgili Bibliyografya* (2006) adlı eserde, bilim dallarına ve sanat kollarına göre sınıflandırılarak verilmiştir.

Günümüzde bağımsız bir Türk Cumhuriyeti olan Azerbaycan'da terim lügatleri ile ilgili çalışmalar, 1920'lerden sonra başlamıştır. Azerbaycan Türkçesinin bilimsel iletişim için yeterli olmadığı, çağdaş kavramları karşılayan kelimelerin geliştirilmesi gerektiği düşüncesiyle başlatılan terim çalışmaları, bilim ve medeniyetteki gelişmeler, okul sayısındaki artış, ders kitapları ve ilmî eser sayısının çoğalması ile hız kazanmıştır.

1922'de Neriman Nerimanov başkanlığında kurulan İdareleri Millileştirme Komitesinde yer alan İstilahlar Komisyonu, bu konudaki çalışmaların ilkidir. O dönemde terim lügatlerinin oluşturulma prensipleri üzerinde yapılan uzun tartışmalarda sonuca varılamamış, terim lügatlerinde uyulması gereken prensipler belirlenememiştir. Bu sebeple, yayımlanan ilk terim sözlüklerinde önemli eksiklikler bulunmaktadır.

İstilah Komisyonunun faaliyetleri neticesinde yayımlanan *İdare İstilahları* (1924), *Nəbatat İstilahları* (1926), *Hüquq Lüğəti* (1926), *Kimya Terminləri Lüğəti* (1927) isimli lügatler ilk terim lügatleri arasında yer almışlardır. İstilah Komisyonu tarafından yayımlanan *Dəmiryol İşlətmə İstilahları* (1924) adlı lügat, bütünüyle demiryolu terimleri içermesi bakımından önemli çalışmalardan biridir. Əliağa Şınlinski de savaş

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, adguneri@gazi.edu.tr

terimlerine yer veren *Rusçadan Türkçeye Kısa Döyüş Sözlüyü* adlı lügati 1926'da neşretmiştir. Aynı yıl Bakü'de *I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayı* tertip edilmiş, bu kurultayda A. R. Zirfeld, B. V. Çobanzadə, H. B. Zeynallı, H. Ə. Odabaş gibi bilim adamları, terimler hakkındaki görüşlerini sunmuşlardır (Sadıqova 2005: 228-238).

Terim Hazırlama Kurulu 1927'de çalışmalarına başlamıştır. 1930'da da bu kurul, Terminoloji Şö'besi adını almış ve Elmi Tedkikat Enstitüsünün bünyesinde yer almıştır. Bilim adamlarının desteğiyle yeni çalışmalar ortaya konmuştur. *Ümumi əkinçilik Terminləri* (1931), *Torpaqşünaslıq Terminləri* (1931), *Fizika Terminləri* (1935) *Rusca-Türkce İnsan Fiziologiyası Terminləri* (1935) *Dəmiryol Transportu Terminləri Lüğəti* (1940), *Dənizçilik Terminləri Lüğəti* (1942) o dönemdeki lügat çalışmalarındandır. 1930'ların sonunda tertip edilmiş lügatlerde Arapça, Farsça, Rusça ve Batı dillerinden terimlerin gittikçe arttığı gözlenmiştir. *Fəlsəfə Terminləri* (1932), *Rusca- Azərbaycanca İctimai-Siyasi Terminlər* (1937), *Rusca-Azərbaycanca Dil və Qrammatika Terminləri Lüğəti* (1939) isimli lügatler, sözü edilen türdeki lügatler arasında belirtilmiştir (Sadıqova 2005: 249-252).

1952 yılında Azərbaycan Kominist Partisi Merkezi Komitesi, Azərbaycan Türkçesinde terimlerin meydana getirilişini prensiplere bağlamak, sahadaki problemleri ortadan kaldırmak maksadıyla Azərbaycan SSR Elmler Akademiyası Rəyaset Həyəti yanında terminoloji komitesi tertip etmiştir. Komitenin talebiyle bilim ve teknoloji alanlarında iki dilli çeşitli lügatler yayımlanmıştır.

Dilçilik Terminləri Lüğəti (1957) *Ədəbiyyatşünaslıq Terminləri Lüğəti* (1957), *Coğrafiya Terminləri Lüğəti* (1957) sözü edilen türdeki terim lügatlerindendir. 1950 ve 1960'lardan sonraki terim lügatlerine, başka dilden giren kelimeye Türkçe eklerin getirilmesiyle oluşturulan terimlerin (*stampalayıcı, avtomatlaşma, radiolaşma vb.*) yanı sıra iki kelimedən oluşmuş (*sualtı, daşkesen vb.*) veya yabancı kelimeye Türkçe kelimelerin getirildiği birleşik terimler de (*neftçixarma, yarımavtomat vb.*) dahil edilmiştir. 1960'lardan sonra Azərbaycan Türkçesinde teknoloji ile ilgili terim lügatlerinin sayısının hızla artmıştır: *Rusca- Azərbaycanca Maşın Qayırma Texnologiyası Terminləri Lüğəti*, *Rusca- Azərbaycanca Texniki-Mexanika Terminləri Lüğəti*, *Hidravlika ve Hidravlik Maşınlar Terminləri Lüğəti* isimli lügatler, bu dönemin lügatleri arasındadır. *Azərbaycanca- Rusca-İngiliscə Elektrik İntiqalı və Sənayə Qurğularının Avtomatlaşdırılması Terminləri Lüğəti* (1966) isimli lügat ise çok dilli olarak tertip edilmiştir (Sadıqova 2005: 260-261).

D. Kuliyeu tarafından hazırlanmış olan *Rusca-Azərbaycanca Dil və Qrammatika Terminləri* (1939) ve İlimler Akademisinin yayımladığı *Dilçilik Terminləri Lüğəti* (1957) dil bilgisi terimleriyle ilgili ilk lügat çalışmalarıdır. *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*'nin (1966) birinci cildi Elihaydar Orucov tarafından yayımlanmıştır. Nergiz Rehimzade, Memmedhüseyn Helifezade, Mikail Rızakuluzade, Behruz Abdullayev ve Eliheydar Orucov'un hazırladıkları ikinci cilt 1980 yılında, üçüncü cilt 1983'te, dördüncü cilt ise 1987'de neşredilmiştir. Lügat, 1997-2000 yılları arasında *Azərbaycan Dilinin İzahlı*

Lüğəti adıyla tekrar yayımlanmıştır. A. Ahundov tarafından tertip edilen 2005 baskısına 1500 kelime daha ilave edilmiş, eser Latin alfabesiyle dört cilt basılmıştır (Helilov 2008: 300).

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti'ne Azərbaycan edebî dilinde kullanılan kelimeler alınmış, ağızlarda bulunan kelimeler dâhil edilmemiştir. Günümüzde kullanılmayan fakat Azərbaycan Türkçesinde daha önce kullanılmış, tarih kitaplarında bulunan ve terim olarak kullanılan kelimeler, bugün yaşayan veya yaşamayan boy ve millet isimleri, tarihî şahsiyetlerin isimleri, halk edebiyatında yer alan dini terimler, ağızlardan edebî dile geçmiş kelimeler, ikilemeler, dilde kullanılan kısaltmalar, ses taklidî kelimeler, sıfat fiillerden isimleşmiş kelimeler, lügatte madde başı olan terimlerdir (Karaman 2009: 712).

Günümüzde de Azərbaycan'da terim çalışmaları ciddiyle ele alınmakta ve önemli eserler ortaya konmaktadır. *Dilçilik Ensiklopediyası, I.cild* (2006) ve *Dilçilik Ensiklopediyası, II.cild* (2008) isimli dil bilimi terimlerinin ele alındığı ansiklopedi niteliğindeki iki ciltlik eser önemli çalışmalardandır. 1989'da Azərbaycan'da yayınlanan *İzahlı Qramer Terminləri* isimli eser, dil araştırmaları sahasındaki ihtiyaca cevap vermekteyse de Azərbaycan Türkçesinde yazılmış günümüz gramer çalışmalarını tamamıyla kapsamamaktadır. *Dilçilik Ensiklopediyası*, bu eksiklikleri gidermek maksadıyla kaleme alınmıştır.

1. Dilçilik Ensiklopediyası'nın İçeriği ve Düzenlenme Prensipleri

Dilçilik Ensiklopediyası, yapısal dil bilim sahasının bir ürünüdür. Mevcut izahlı, iki dilli, eş anlamlı ve eş sesliler lügatlerinden farklıdır. Lügatte dil, dilin sistemi ve yapısı hakkında, gramercilik ilminin bugünkü durumu konusunda geniş bilgiler verilmektedir. Bu çeşit lügatler F. Y. Veyselli'ye göre "dil hakkında o dille konuşmak" biçiminde adlandırılabilir (DA 2006: 3). *Dilçilik Ensiklopediyası* sayesinde Azərbaycan dil araştırmacıları, beş dili kapsayan lengüistik ansiklopedi niteliğinde önemli bir kaynak eserden yararlanma imkânına sahip olmuşlardır.

Fəxrəddin Veysəlli, «Azadlıq» radyosunda yapılan söyleşide *Dilçilik Ensiklopediyası* hakkında: "... bu, analoqu olmayan bir proyektidir. Çünki 5 dilli dilçilik terminlərini ortaya qoyan dünya səviyyəsində ensiklopediya yoxdur. Biz buna nail olduq, ərsəyə gətirdik. Təxminən 10 il bu ensiklopediya üzərində çalışmışıq» diyerek görüşlerini belirtmiştir (<http://www.azadliq.org/content/article/1502608.html> (15.11.2012)).

Dilçilik Ensiklopediyası, Azərbaycan Diller Universiteti nezdinde faaliyet gösteren Eksperimental Fonetika ve Təbii Dilçilik Laboratoriyasında hazırlanmıştır. Her gramer terimi Rus alfabesi sırasıyla tertip edilmiş, *Almanca, İngilizce, Fransızca* karşılıkları, bu dillerdeki telâffuz biçimleri dikkate alınmayarak, o dildeki yazılış biçimleri ile verilmiştir. Daha sonra Azərbaycan Türkçesindeki açıklaması

belirtmiştir. Rus alfabesinden А, Б, В, Г, Д, Е, Я harfleriyle başlayan terimleri E.Əliyeva; Ж, З, И, К, Т, Ш, Щ, Ъ harfleriyle başlayan terimleri Z. Əsgərova; Ы, Н, О, П, Р, С, Э ile başlayan terimleri C. Babayev ve Л, М, Ф, Х, Ц, Ч, Ю harfleriyle başlayan bölümleri Z. Əliyeva hazırlamış, terimlerin Almanca, İngilizce, Fransızca karşılıklarının verilmesine de yardım etmişlerdir. *Dilçilik Ensiklopediyası*'nda bulunan terimlerin Almanca karşılıklarının verilmesi konusunda ve teknikle ilgili çalışmalarda M. Seyid Rızayev de yardımcı olmuştur.

F. Y. Veysəlli, *Dilçilik Ensiklopediyası*'nın giriş kısmında Azərbaycan Cumhuriyetinde temel bilgilerin Rusça verilmesi sebebiyle, terimlerin ilk önce Rusçasının verildiğini ve Rus alfabesine göre tertip edildiğini belirtmektedir. Azərbaycan'da ileri yaştaki bilim adamlarının bilim dili olarak Rusçayı kullandıklarını ve çalışmalarını Rusça yaptıklarını, İngilizce, Fransızca dillerinde öğrenim görmek, bilim yapmak imkânını çok az sayıdaki kişinin bulduğunu, terimlerin bu dillerdeki karşılıklarını vermekle, gelecekte sözü edilen dillerdeki çalışmalardan yararlanma imkânını kolaylaştırma çabası içinde olduklarını vurgulamaktadır (2006: 5). *Dilçilik Ensiklopediyası*'nda belirtilen İngilizce terimleri A.Y. Məmmədova, Fransızca terimleri Ç. Babaxanova ve R. Cabbarov gözden geçirmiş, görüşleriyle katkıda bulunmuşlardır. Ensiklopediya'nın meydana gelişinde Q. Bayramova ve S. İsadə manevî desteklerini esirgememiş, İ.Z. Qasımova Azərbaycan Türkçesindeki açıklamaları redakte etmiştir.

Dilçilik Ensiklopediyası iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm Rus alfabe sırasına göre А'dan H'ye kadar, ikinci bölüm ise О'dan Я'ya kadar olan harfleri kapsamaktadır. İkinci ciltte ayrıca dünyadaki dil araştırmacıları hakkında kısa bilgi, ansiklopedide belirtilen "dillerin siyahısı" veya dil ve lehçelerin dizini (DA II: 478-484), adları zikredilen bilim adamlarının ismi ve kaynak eserin sayfa numaraları alfabetik sırayla "ad göstəriciləri" (DA II: 485-487) başlığıyla belirtilmiştir. *Dilçilik Ensiklopediyası* madde başlarında yapılan açıklamalarda kaynakların belirtilmesi ve ikinci cildin sonunda da "Ən Mühüm Mənbə və Qaynaqların Siyahısı" (DA II: 520-52) bölümünde yer alan bibliyografyası ile güvenilir bir kaynak eser niteliği taşımaktadır. Eseri hazırlayanlar, sonraki baskılarda görülen eksiklikleri gidermeye açık olduklarını, önerileri dikkate alacaklarını samimi bir dille belirtmektedirler.

F. Veysəlli, *Dilçilik Ensiklopediyası*'nın birinci cildinin Bakü'de 2006'da yayımlanmasından sonra bilim adamları ve okuyucular tarafından ilgi gördüğünü, *Dilçilik Ensiklopediyası*'nı hazırlayan bilim adamlarının gördükleri teşvikle ikinci cildi büyük bir heyecanla hazırladıklarını belirtmektedir (DA II: 3). Çalışmanın birinci cildi 16.02.2007 tarihinde ADU'da bilim adamlarına takdim edilmiş, Y.İ. Seyidov, T.İ. Hacıyev, H. İsaxanlı, A.Q. Ələkbərli, M.Qazıyeva, Ç. Qurbanlı, Q. Bayramov gibi bilim adamlarının takdirlerine sunulmuştur. *Dilçilik Ensiklopediyası*'nın ikinci cildinde Önsöz'den sonra kısaltmalara yer verilmiştir. II. ciltte О'dan Я'ya kadarki harflerle başlayan terimler sıralanmıştır. О, П, Р, С, Э harfleriyle başlayan bölümü C.

Babayev; Ф, X, Ц, Ч, Ю harfləriylə başlayan bölümləri Z.Əliyeva; T, V, III, III harfləriylə başlayan bölümləri Z.Əsgərova, Я ilə başlayan maddələri E. Əliyeva hazırlamış, bu maddələrin İngilizce, Almanca və Fransızca karşılıklarının verilmesine yardım etmişlərdir. Daha sonra bu terimlərin Azərbaycan lehçəsindəki açıklaması belirtilmiştir. Seyid Rzayev, terimlərin Almanca karşılıklarında katkıda bulunmuştur. İkinci cildin sonundaki “Ad Göstəriciləri”, “Özek Sözlər” (Anahtar kelimələr) və “Dillərin Siyahısı” (Dil və lehçələrin Dizini) bölümlərini C. Babayev, E. Əliyeva və S. Cumayeva hazırlamışlardır. Bu cildin müsveddeleri A. Məmmədova, İ. Qasımova, R. Cabbarova tərəfindən gözden geçirilmiştir. Ansiklopedinin her iki cildində de adı geçen bilim adamlarının, çalışılan özek sözlərin və dillərin siyahısının dizini verilmiştir. Üç bölümde de birinci ciltteki sayfa numaralarından önce I, ikinci ciltteki sayfa numaralarından önce II rakamı yazılmıştır. Kitabın içindəkilər bölümü sonda yer almaktadır (DA II: 525), hemen ardından Azərbaycan əlifbası belirtilmiştir (DA II: 526).

Fəxrəddin Veysəlli, “Əslində, ensiklopediya 2 cild nəzərdə tutulsa da, deyərsən, üçüncü cild də işıq üzə görə: Birinci və ikinci cildə getməyən çox mühüm vacib terminlər əlavə kimi üçüncü cildə yerləşdiriləcək. Burada həm də dünya dilçilik elminin korifeylərinin portretini də geniş verməyi planlaşdırırıq. Onların dilçiliyə verdiyi töhfələri göstərmə istəyirik” ([http://www.azadliq.org/content/article/1502608.html\(15.11.2012\)](http://www.azadliq.org/content/article/1502608.html(15.11.2012))) sözləriylə üçüncü ciltle ilgili çalışmaların sürdürüldüğü bilgisini de vermektedir.

1.1. Dilçilik Ensiklopediyası’ndan örnekler

Dilçilik Ensiklopediyası’ndan alınan birkaç örnek lügati daha iyi tanımamızı sağlayacaktır:

“Onomastika-alm. Onomastik(f), Namenkunde(f), ing. onomastics/vnámæstiks/, name-study/neim st^d/, fr. Onomastique, azerb. onomastika-Dildə şəxs, xüsusi adları və onların sistemliliyini öyrənən elm sahəsi. Toponimika, etnonomika və s. sahələri əhatə edir. M.İ. Adilov və b. Göstərilən əsəri, s.207” (DA II: 35). Rusça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Azərbaycan Türkçesindəki karşılıkları verilen terimin lügəistik açıklaması yapılmış, hangi sahələrlə ilgili olduğu belirtilip, bir kaynağa atıfta bulunulmuştur.

“Fonestema-alm. Phonestem(n), ing. phonesthemelfəvnisÖtmel/, fr. phonesthème, azərb. fonestem. -Bəzi xüsusiyyətlərinə görə müəyyən mənada morfemə uyğun gələn, yəni onun qismən hər hansı bir məzmun, yaxud məna təsvürləri arasında əlaqə yaradaraq təkrarlanan səs birləşmələri. Lakin morfemdən fərqli olaraq belə səs birləşmələri söz formasının qalan hissələrinin morfolojişməsinə gətirib çıxarır. Müq. et. ing. d. /splash/, /spray/, /spout/, /sputter/ və s. O.S. Axmanova. Göstərilən əsəri, s.496” (DA II: 496). Terimlə ilgili yapılan açıklamanın ardından başka bir madde başına gönderme yapılmış, rehber olabilecek kaynak eser belirtilmiştir.

"Tema-alm. Thema (n), ing. theme/θi:m/, topic/'tɒpɪk/, fr. sujet, thème, azərb. tema.-Tema cümlənin aktual üzvlənmasının vahidi olub, cümlədə verilən məlumatın artıq bizə məlum olanını bildirir. Cümlənin teması mətnin elə bir parçasıdır ki, bu onun özündən sonra gələn cümlənin remasının üzə çıxmasına köməklik edir. Əsas etibarlı ilə tema remadan əvvəl gələrək, məlumatın remaya ötürülməsində həlledici rol oynayır. Bəzən dilçilər temanı köhnə adlandırırlar ki, bu da özlüyündə hər hansı bir fikrin artıq köhnəliyindən, yəni bizə məlumluğundan irəli gəlir. Məs. Azərb. D. /Ürəyində qaynayan odlu hirs/ /tema/ Muradın bütün bədənini alışırdı/(rema). K. Abdullayev. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı, 1998, s.95" (DA II: 294). Bu maddenin açıklamasında görüldüğü üzere madde başı ile ilgili açıklamanın ardından örneklendirme yapılmış, açıklama için faydalanılan kaynak gösterilmiştir.

"Vstavka- alm. Einsatz(m), Epenthese(f), ing. Insertion/ɪn'sɜ:(ə)/, fr. insertion, Azərb. daxil edilmə, əlavə edilmə, -1. Dil öyrənmədə sözün ilkin formasında olmayan səsin təzahür etməsi. Azərbaycanlılar alm., rus və ing. dillərini öyrənmədə sözdə dalbadal gələn samitlərin arasına saitə bənzər ünsür yerləşdirirlər. Məs. : alm. d. /Sprache/ (dil)əvəzinə /Sp'rache/; ing. d. /street/ (küçə) əvəzinə /s'treet/; rus. /sklad/ əvəzinə /sk'lat/ və s.; 2. Bir dildəki sait dalbadal gələndə tələffüzün asanlaşması üçün onların arasına samit əlavə edilir. Məs.: rus d. /ЛеоНТИЙ/əvəzinə./ ЛеВОНТИЙ/, İtaliya, İndiya və s. Persia sözlərində sonda gələn saitlər arasına /y/ samiti artırılır. Müq, et: / İtaliya, İndiya, Persiya və s./ Rus dilindəki "ҺраВ", "СРАМ"və s. sözlərin tələffüzündə iki samit arasına azərbaycanlılar tələffüz edərkən ötəri sait(vokaloid) əlavə edilir. F. Veysəlov. Lehrbuch der deutschen Phonetik. Bakı, 1980, s.230-259" (DA I: 135). Örneklərlə desteklenen madde başı açıklamasında, yararlanılan kaynak belirtilmiştir.

1.2. Dilçilik Ensiklopediyası'nın içeriğiyle ilgili bazı tespitler ve varsayımlar

Dilçilik Ensiklopediyası'nda terimlerin semantik mânâlarının açıklanması konusunda imkânlar dâhilinde Azərbaycan grammerlerinden faydalanılmıştır. Zaman zaman açıklanan terimle ilgili olarak başka dillerden ve lehçelerden örneklere başvurulmuştur. Çoğu terimde izahtan sonra kaynakların bibliyografik kısaltmaları, sayfa numaraları belirtilmiştir. Ancak bazı durumlarda eserin kendisi belirtilse de sayfa numarası gösterilmemiştir. Bunun sebebi araştırılan konunun sözü edilen kaynağın bütününi kapsamasıdır. Eserin asıl amacı araştırmacıyı o konuda yönlendirmek, araştırılan grammer kaynağına ulaştırmaktır. Aynı kaynak birkaç defa tekrar edildiğinde ise bu kaynağın kısaltmasına başvurulmuştur.

Meded Çobanov, başka dillerden terimler alındığında ihtiyatlı olunması gerektiğini belirtmektedir:

"Bə'zi mütəxəssislər terminlərin məzmununun tərcümə edilməsini münasib bilirlər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, terminlər tərcümə edilmir, alınma terminlər mənbə dildən termin alan dilə transliterasiya olunur. Yə'ni, başqa dillərdən alınma terminlər

dilimizin fonetik qanununa uyğunlaşdırılaraq qəbul edilməlidir. Bu da şübhəsiz ki, alınma terminlərin işlənmə formalarının da müxtəlifliyinə gətirip çıxarır. Yə'ni bə'zi alınma sözlər mənbə dildə olduğu kimi, eyni formada və eyni məzmununda; bə'ziləri isə müəyyən dəyişikliklərə uğradılaraq eyni məzmununda qəbul edilir" (Çobanov 2006: 231).

Dilçilik Ensiklopediyası'nda Meded Çobanov'un vurguladığı kaidelere uyğun biçimde hazırlanmış, yabancı dilden alınan bazı terimlerin, o dilde yazımı verilmiş, bazılarında ise dəyişikliklər yapılmıştır.

Dilçilik Ensiklopediyası'nda terimlerin tanımlarına, örneklerine önem verilmiş, açıklamalar daha kapsamlı yapılmaya çalışılmıştır. Yabancı dillerdeki biçimlerinde kullanım sıklıklarına dikkat edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, gramercilik sahasında çalışmalar yapanlara kılavuzluk eden çalışmalardan biridir. Çok dilli bir dünyada lengüistik çalışmaları hızlandırarak, başka dillerdeki uygun filolojik kaynaklara ulaşmayı kolaylaştıran yönüyle oldukça dikkat çekici bir eserdir.

SONUÇ

Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra birçok Türk lehçesi resmî devlet dili statüsü elde etmiştir. Buna bağlı olarak Türk dünyasında Türk lehçelerine ilişkin tertip edilen lügat çalışmaları da sayıca artmıştır. Dil araştırmaları yapanlar için lengüistik terim lügatleri dikkate değer olmuşlardır. *Dilçilik Ensiklopediyası* da bu çalışmalardan biridir. Lügatte madde başı olan kelimeler Rusça verilmiştir. Günümüzde Azerbaycan bağımsız bir devlettir. Azerbaycan Türklerinin resmî dili Rusça değildir. Bu sebeple *Dilçilik Ensiklopediyası'nın* sonraki baskılarında madde başı kelimelerin Azerbaycan Türkçesinde, Latin alfabesiyle verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Sovyetler Birliğinin ilk dönemlerinde yönetimde görev alabilmenin ön koşulu Rusçayı bilmektir. Rusçadan Azerbaycan Türkçesine lügatler, bu ihtiyaca yardımcı olmaktaydı. Günümüzde birçok bilim adamı eski eğitim sistemi içinde yetişmiş ve Rusça öğrenim görmüş olmaları sebepleriyle, bilim dilinde Rus dilini esas almakta diğer Türk Cumhuriyetleri için de Rusçayı ortak anlaşma dili olarak görmektedirler. Bilim dili konusunda Azerbaycan'da tartışmalar devam etmekte, terim lügatlerinin nasıl olması gerektiği konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Düzenlenen konferanslarda, gramercilikle ilgili seminerlerde sağlam zemin oluşturmak konusunda Azerbaycan Bilimler Akademisi Dilçilik Enstitüsü Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Diller Üniversitesi ve Bakü Slavyan Üniversiteleri de çok büyük bir sorumluluk üstlenmişlerdir. 2005 yılından itibaren Bakü Slavyan Üniversitesinde dünyanın en büyük yüz ilim adamının, bunların içinde de dilcilerin çalışmalarını Azerbaycan diline tercüme konusunda çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye Türkçesinde de terim meselesi üzerine gereğince eğilmeyen bir grup bilim adamı, terimlerin Türkçesinin ne olabileceği üzerinde düşünmeden yabancı dildeki karşılığını olduğu gibi kabul etmektedirler. Terim sözlüklerinin bazıları

tanımlı, bazılarıysa tanımsızdır, sadece terimlerin karşılıkları verilmektedir. Bir kısımda ise madde başları İngilizce verilmiş önlere de yalnızca Türkçe karşılıkları konulmuştur. Bir kısmı yalnız İngilizce değil, Almanca, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca karşılıklarını da vermektedir. Ayrıca İngilizceden Türkçeye, Türkçeden İngilizceye biçiminde hazırlanmış terim sözlükleri de mevcuttur. Terim sözlükleri hem herkes tarafından kabul görmüş, aynı kavramı ortak terimle ifade edebilme imkânını sağladıkları için hem de bilim ve sanat dallarında terimlerle ilgili kargaşayı çözümledikleri için ayrı bir önem taşımaktadırlar. Bir kavrama birden fazla adın verilmesi ya da yabancı dildeki karşılıklarının verilmesi terim sözlüklerinde var olan meselelerin çözümünü geciktirmektedir. Hazırlanmış bazı meslek ve sanat dallarına ait terim sözlüklerinde terimlerin sadece Batı dillerindeki karşılıkları verilmiştir. Birçok terim sözlüklerinde terimlerin tanımları yetersizdir, yabancı dildeki karşılıkları yeterli görülmemiştir. Bu da terimlerle ilgili gerekli uzlaşmanın sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Terimler konusunda uzmanlardan oluşan bir kurulun çalışmalar yapması, terim birliği konusunda birliğe varılması bilimsel bir işbirliğini de sağlayacaktır. Ayrıca, bazı meslek, sanat ve bilim dallarının terimleriyle ilgili çalışma da bulunmamaktadır.

Bilgi çağının hızla geliştiği ve değiştiği bir dönemde milletin kendi diline sahip çıkması, bu yolla manevi âlemini güçlendirmesi bir mecburiyet hâline gelmiştir. Bir söyleyişte aynı şeyi düşünmek, kastetmek oldukça önemli bir durumdur. Gelişen dünyada yayılan ilmi ve teknik bilgiler, milletin kendi dilinde olmalıdır.

KISALTMALAR

DA I : Dilçilik Ensiklopediyası I

DA II : Dilçilik Ensiklopediyası II

KAYNAKÇA

ÇOBANOV, Meded (2006), *Azerbaycan Dili*, Bakı.

Dilçilik Ensiklopediyası (2006), I cild(dârs vâsâiti) /Prof. F. Veysâlli'nin redaktâsi ilâ, Mütâercim, Bakı; II.Cild (2008), Bakı.

HELİLOV, Buluthan (2008), *Müasir Azerbaycan Dilinin Leksikologiyası*, Bakı.

<http://www.azadliq.org/content/article/1502608.html> (15.11.2012).

KARAMAN, Erdal, (2009), "Azerbaycan Sahası Sözlükleri", *Turkish Studies*, Volume 4/4 Summer: 692-715.

MİRZƏLİYEVƏ, Məhəbbət (2004), *Dilin Lüğət Tərkibi. Təşəkkül, İnkişaf Təkmilləşmə Mülahizə və Düşüncələr*, Bakı.

SADİQOVA, S. (2005), *Azərbaycan Dilində Terminologiyanın Təşəkkülü və İnkişafı*, Bakı.

ZÜLFİKAR, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara.

ZÜLFİKAR, Hamza (2006), *Terim sözlükleri ve Çalışmaları ile Bibliyografya*, TDK Yay.: 866, Ankara.